

Bugün Özgürlük Ne Anlama Geliyor?¹

Jelena Petrović

Bugün güncel toplumsal hareketlerin krizinden bahsediyoruz. Bu kriz kısmen bizim anlamlı ve kolektif bir tarihsel bilinç geliştirememiş olmamızdan kaynaklanıyor. Böylesi bir bilinç, özgürlük hareketlerinin kazanımlarının mutlak olmadığına farkındalığını da beraberinde getirirdi. Belirli tarihsel koşullar altında kitlesel mücadelenin görkemli kazanımları olarak görünen şeyler, mücadele alanını ve koşullarını sürekli olarak yeniden tanımlayıp dönüştürmediğimiz sürece, bize geri tepebilir. Mücadele devam etmeli. Dönüşen koşullar, yeni teoriler ve pratikler gerektirir.

–Angela Davis, *The Meaning of Freedom: And Other Difficult Dialogues*²

Gündelik hayatlarımızı tüm toplumsal düzeylerde baskı altına alan ve belirleyen neoliberal sistemleri değiştirmenin imkânsızlığı ve (günümüz özgürleştirici politikalarının bir yan ürünü olarak) hâkim toplumsal yapıların yeniden üretimi ile bu yapılara karşı direnişin paradoksal eş zamanlılığı karşısında, günümüzün özgürleştirici politikalarının ya da bunların devrimci pratiklerinin neler olduğunu yeniden düşünmemiz gerekiyor. “Devrimci” vasfı, bu pratiklerin çok somut bir bağlam içinde politikayla ilişkilerinden ve toplumu dönüştürücü etkilerinden geliyor. Gerçek şu ki bütün toplumsal devrimler kendi zamanlarının müşterek hayatının dayanılmaz koşullarıyla baş edebilmek için, hâkim ideolojik, ekonomik ve politik yapıların dışında ortaya çıktı. Hepsisi de radikal bir gündelik hayat tahayyülüne dayanan yeni bir toplumsal düzen yarattı. Diğer bir deyişle, toplumsal devrimler her zaman “gayrimeşru” araçlar kullanarak özgürlük, sosyal adalet ve yeni bir özgürleştirici meşruiyet için savaştı. Peki tüm bu gerçekler mümkün bir geleceğin romantize edilmiş varyasyonları hâline geldiğinde ve özgürlük neoliberal toplumun temel kavramlarından biri olarak (kötüye) kullanıldığında ne olacak?

Bu soruya yanıt ararken amacım, fiili küresel krizi şekillendirmesine rağmen yüzleşmemiz gereken gerçek politik sorunlardan kaçmak için kullanılan günümüz dünyasının Terör(izm)le Savaş argümanlarının bize dayattığı meşruluk ve gayrimeşruluk arasındaki yanlış ikileme dikkat çekmek. Özgürlük bu noktada neoliberal toplumun temel ve keyfi bir kavramı olarak ortaya çıkıyor; (yakın zamanlı ve güncel tüm politik, ekonomik ve toplumsal krizlerden oluşan) savaş durumunu meşrulaştıran ve bu durumdan daha fazla “liberal” çıkar ve eşitsizlik devşiren bir fikir. Askerî müdahaleler, tasarruf tedbirleri, mülteci politikaları, insani yardım, göçmenlik yasaları, insan hakları vb. gibi insanlığın demokratik savunusunun güncel araçları, söylemsel ve ideolojik olarak özgürlüğün anlamı üzerine kuruluyor. Bu araçlar (hep birlikte) sürekli kriz hâli, çatışma ve terörün yanı sıra, küresel yönetim zihniyetinin neoliberal mekanizmalarını da oluşturuyor. Özgürlüğün bu tersyüz edilmiş ufku, herhangi bir eleştirel düşünme, eğitim, örgütlenme, direnme ve günümüzün neoliberal meşruluk konsepti dışında bir yaşam sürme imkânını dışlıyor. Toplumsal direnişin ve özgürlük için politik bir mücadeleye girmenin meşru ve gayrimeşru araçları arasındaki yanlış ikilem, politikanın, teorik ve sanatsal pratiklerin sınırları konusunda olduğu kadar, direnme sorumluluğu ve devrimci öznellik hakkında da sorular ortaya çıkartıyor. Bu yazıda, güncel kuramsal tartışmaların ve sanat kuramı çalışmalarının rotası takip edilerek, neoliberallerin ve devrimcilerin günümüzün sürekli savaş

¹ Metin, *Border Thinking*, Marina Gržinić (Ed.) (Academy of Fine Arts Vienna ve Stenberg Press Berlin, 2017) içinde yayınlanmıştır. Tekrar basım ve Türkçeye çeviri için izin veren kitabın editörü ve yayıncılarına teşekkür ederim.

² Angela Y. Davis, *The Meaning of Freedom: And Other Difficult Dialogues* (San Francisco: City Light Books, 2012), 19.

durumunu kavrayışları doğrultusunda birbirine zıt bağlamlara oturttuğu özgürlüğün anlamı aranmaktadır. İnsanların hayatını gayrimeşru kılan savaş.

Sürekli Savaş Durumu

Keyfi özgürlük modeli ve onun çıkarıcı liberal değerleri üzerine kurulu hâkim neoliberal devlet aygıtları, baskıcı kimlik politikaları ve vahşi sömürü ekonomisiyle sadece sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet vb. toplumsal/ekonomik/politik/kültürel ayrımlar yaratmakla kalmaz; sürekli ve küresel ölçekteki savaş durumunun idari ve yönetsel mekanizmalarıyla daha ziyade “insan atığı” (atık-olarak-insan) yaratır. “İnsan atığı”nın birbiriyle ilişkili en az üç anlamı vardır: Sembolik, bio-politik, politik-ekonomik. İlk iki yaklaşım, toplumu saflaştırma ve koruma (müdahale) denen şeyin şiddet yüklü araçları kullanılarak pisliğin, tehlikenin, gereksizliğin, kirlenmenin Öteki’ne yüklenmesiyle kurulan toplumsal düzeni (yeniden) üretir.³ Aradaki fark atık-olarak-insanın bireysel ya da kolektif düzeyde topluma bir tehdit olarak kurulmasıdır. Marksist eleştiri, üçüncü bir politik-ekonomi yaklaşımından hareketle atık-olarak-insanı kapitalist üretim şeklinin yan ürünü olarak ele alır.⁴

Marina Gržinić’in güç, şiddet ve korku ile şekillenen savaş-devleti tanımı, neoliberal devletin en kusursuz tanımıdır: Faşist devletin tarihsel anlamının ötesine geçerek “bugün dünyadaki ana tahakküm mantığı neyse odur ve bu savaş mantığıdır”⁵ der. Gržinić’e göre savaş-devleti tarihsel faşizmden bazı öğeler barındırır: “Hükümler bir lider, halk, hayatın idamesi olarak ölüm” gibi. Ama aynı zamanda mevcut neoliberalizmden de unsurlar vardır: Temel bir hak olarak bireysel özgürlük ve bağımsızlık gibi. Santiago López Petit’e referansla postmodern faşizmi, birleştirici öğenin savaş olduğu, makbul özerk farklılıkların kendi kendini kurmasına dayanan bir öz-yönetimsellik biçimi olarak açıklar. Böylesi bir savaş-devleti “Ötekini sterilize edip çatışmayı kamusal alandan çıkartmak ve politik olanı etkisiz kılmak”⁶ için kapitalist ulus-devletin anlamını büker ve sürekli olarak “tekilliklerin akıl almaz ‘özgürlüğünün’ çoğalmasını”⁷ talep eder. Bunun en iyi örneği de merkez ve çevre kimlikler arasındaki güçlü iktidar sınırlarını koruyan insan hakları alanının uzlaşmacı gündemidir.

Tarihi olayları takip ederek diyebiliriz ki küresel veya topyekûn savaş, Bush yönetiminin 11 Eylül 2001 saldırılarına bir cevap olarak Terör(izm)le Savaş adı altında hayata geçirdiği uluslararası askerî hareket planıyla başladı. NATO desteğiyle Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık tarafından yürütülen Terörle Savaş ilk olarak El-Kaide ve diğer terör örgütlerine karşı başlatıldı ancak kısa sürede Saddam Hüseyin, Irak ve

³ İnsan-olarak-atığa sembolik yaklaşımlar çoğunlukla Mary Douglas’ın *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (Londra: Routledge, 1966) [Saflik ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi]; ve bir uzak tutmaya çalışma, bastırma, itibarsızlaştırma ve **aşağılama süreci olarak abject ve abjection’ın (dışlanması, çıkarılıp atılması gereken)** anlamları üzerine Julia Kristeva’nın *Powers of Horror: An Essay on Abjection* (New York: Columbia University Press, 1982) [Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme] adlı kitabında **ele alınmıştır**. Bio-politik yaklaşımlar ise genellikle Michel Foucault’nun bio-politika ve devlet ırkçılığı kavramları üzerine (Foucault, *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976*, New York, NY: Picador, 2003); Giorgio Agamben’in “kutsal insan” ve “çıplak hayat” kavramları üzerine (Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1998); ve Achille Mbembe’nin nekropolitika kavramı üzerine (Mbembe, “Necropolitics,” trans. by Libby Meintjes, *Public Culture* 15, no. 1 (2003): 11–40.) yazılarında **irdelenmiştir**.

⁴ Marx kapitalizmin sürekli olarak “nüfus fazlası” işçiler ürettiğini (*Capital, Volume 1*, New York: Penguin Books, 1976) ve daha da ötesi, “insanları ve emeklerini hesapsızca tüketerek işçilerin hayatını ve sağlığını ziyan ettiğini” (*Capital, Volume 3*, New York: Penguin Books, 1981) savunur.

⁵ Marina Gržinić, “From Biopolitics to Necropolitics and the Institution of Contemporary Art,” *Pavilion*, no.14, (2010): 53.

⁶ A.g.e.

⁷ A.g.e. 59.

diğerlerini de kapsayacak şekilde genişletildi. Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a saldırılar kolektif yasin suüstimal ve manipüle edilerek ulusal bir intikam isteğine indirgenmesine vesile edildi; intikam adına özgürlük ve demokrasi ihraç edilebilir metalara dönüştürüldü: "Direnişleri saldırganca askerî operasyonlarla bastırılan bir halka satılabilen ya da dayatılan bir meta [...]. Özgürlük ve demokrasi adına katliam ve savaş!"⁸ Daimi finansal kriz ve terör korkusundan faydalanırken, özgürlük ve demokrasi fikirlerini de sahiplenen neoliberal savaş üretme aygıtları, terörle savaşa karşı gelişebilecek herhangi bir politik özneleşme ya da savaşın sürekli hâle gelmesine meydan okuma olasılığını engelledi. Catherine Hass'ın dikkat çektiği gibi, günümüz savaşı zorunlu olarak daimi bir savaş, çünkü sonunu, yani BARIŞI hedefleyen içsel bir politik ya da öznel amacı yok. Doktora tezinin başlığı olan "*Qu'appelle-t-on une guerre? Enquête sur le nom de guerre aujourd'hui*" [Savaş kelimesi bugün ne anlama geliyor?] sorusu, kendisinin de belirttiği gibi, savaş ve barış arasında artık bir fark kalmaması nedeniyle amacı barışı tesis etmek olmayan⁹ günümüzün bu savaş durumunun zorunlu sürekliliğine işaret ediyor. Sınırları olmayan böylesi bir küresel savaş, özgürlük, demokrasi ve insan haklarını koruma adına yapılan yasal askerî müdahaleler ve silah ticareti anlaşmaları gibi başka politik koşullar tarafından yönetiliyor.

Savaş-devletin tanımı gibi güncel savaş durumu da bizi, neoliberalizmin, küresel kapitalizmin daimi bir ekonomik, politik ve toplumsal kriz kadar "insan atığı" da yaratan kurucu ideolojisi olduğu sonucuna götürüyor. Bugün, kerameti kendinden menkul birinci dünya siyaseti, demokratik yurttaşlık zorunluluğuyla nihai çözümün yeni baskıcı biçimlerini meşrulaştırma ve uzlaştırmaya hizmet ediyor. Bir yandan meşru ve gayrimeşru diye yeni bir ikili karşıtlık yaratırken, bir yandan insan haklarını neoliberalizmin sistematik yeniden yapılandırılmasının araçlarından biri olarak ilan eden bu nihai çözüm, küresel güvenlik için sürekli savaş (bir başka deyişle Terörle Savaş) ve neoliberal birinci dünyaya karşı radikal bir direniş (en başından terörist ya da yasadışı damgalı) arasında düzmece fakat temel bir seçim sunar. Bu seçim yerine şu sorulara dikkat çekmeliyiz: Meşru kabul edilen neoliberal baskıcı sistemlere direnen ya da bunların dışında kalan tüm bu yasadışı, kaçak, izinsiz, yersiz-yurtsuz, ya da herhangi bir nedenle istenmeyen "piçler" kimlerdir? Ya sadece "yasadışı olmak" içinde yaşadığımız küresel eşitsizliğin baskıcı neoliberal sistemini kırıp geçebilirse? Ya da daha basitçe, toplumsal bir devrim fikri nasıl (yeniden) kurulur; ya da özgürlüğün bütün ele geçirilmiş/saptırılmış anlamlarının ve geçmiş devrimci mücadeleler ve direnişlerden kalma eskimiş/içi boşaltılmış dilin ötesinde, bugün nasıl bir kolektif değişim yaratabiliriz?

ÖZGÜRLÜK NE DEMEKTİR?

Bu soru, Angela Davis'in uzun yıllar boyunca günümüz dünyasının iktidar yapılarının baskıcı mekanizmalarıyla çatışıp, onlar üzerine düşünüp, onlara karşı direndikten sonra yazdığı yazılarda sorduğu sorudur.¹⁰ En mağrur idealist yaklaşımla böylesi bir özgürlük –toplumsal özgürleşmenin ve mücadele/direniş/devrim ile kazanılan özgürlüğün temeli olan sürekli devrim kavramına işaret eden-sürekli bir direniştir, tamamen farklı bir geleceğin; kölelik, kolonyalizm, ırkçılık, patriarka, kapitalizm, faşizm vb.nin ötesinde özgürleştirici bir kolektif dönüşümün temel toplumsal ön koşuludur. Ama aynı zamanda önemli tarihi olaylar ve devletin maddi (post)ideolojik dönüşümleriyle özgürlük, küreselleşen neoliberal toplumun en pahalı kelimesi hâline geldi.¹¹ Bugün, özgürlük, neoliberal sistemin politik ve

⁸ Davis, *Meaning of Freedom*, 89-90.

⁹ Bkz. Catherine Hass, "*Qu'appelle-t-on une guerre? Enquête sur le nom de guerre aujourd'hui*," (Doktora tezi, Université Paris 8, Paris, 2001).

¹⁰ A.g.e. Angela Davis'in konuşmaları, röportajları ve yazılarının toplandığı kitabın adı.

¹¹ *Freedom: The Most Expensive Capitalist Word* [Özgürlük: En Pahalı Kapitalist Kelime] adlı tiyatro oyunu, yazarlarının dünyanın en izole ülkesi olan Kuzey Kore'ye yaptıkları araştırma gezisine dayanıyor. İki yazar, Maja Pelević ve Olga Dimitrijević, sürekli yoğunlaşan küresel gözetleme çağında özgürlüğün anlamını sorguluyor ve Kuzey Kore'nin totaliter rejimindeki hâkim klişeler ve propagandayla Batılı neoliberal demokrasileri karşı karşıya getiriyor. Bkz. <http://festival.bitef.rs/event/freedom-expensive-capitalist-word/>.

ekonomik iktidar kademelerinde kendilerine daimi bir yer edinmiş kişilerin hukuklarıyla saplantılı bir şekilde eş anlamlı olarak kullanılıyor. Neoliberal devletin var olan iktidar yapıları ve onun düzen koyucu ve baskıcı aygıtlarının ötesinde, karmaşık bir toplumun radikal özgürleştirici bir kavrayışını gerektiren daha büyük kolektif bir yeni toplum (birlik) talebi ile devrimci bir özgürlük tasavvur eden Davis, özgürlüğün bir oluş süreci olduğunu hatırlatıyor. Başka bir ifadeyle bu, “birlik içindeki farklılığı görebilme ve anlayabilme, ve değiştirmek istediğimiz dünyaya için hiyerarşileri yeniden üretme meyline direnebilme”¹² sürecidir.

Davis’in kitabına önsöz yazan Kelley’e göre tüm karmaşıklığı ve farklılıklarıyla herkesi kapsayan bir toplum fikri, neoliberal toplum fikrinin tam tersine, adalet ve eşitlik kadar eğitim, sağlık ve barınma hakları ile polis devleti ve kapitalist devletin yıkılması üzerine kurulacaktır.¹³ Özgürlüğün anlamını tersyüz eden neoliberal toplum fikrinin yeni bir durum olmadığını altını çizmek gerekir. Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Milton Friedman ve bazı başkaları, II. Dünya Savaşı ertesinde bunu kapitalizmin en uç özgürlük tanımı olarak sunmuşlardı. 1947 yılında (von Mises, Hayek ve Friedman da dâhil) 8 Nobel Ekonomi Ödülü sahibinin yanı sıra ünlü iktisatçılar, felsefeciler ve entelektüeller tarafından kurulan Mont Pelerin Cemiyeti (Hayek tarafından organize edilen ilk toplantının yapıldığı İsviçre’nin Montrö şehrindeki otelden ismini almıştır), özgürlüğü liberal devletin temel değeri olarak ilan etmişti. İfade özgürlüğü, serbest piyasa ekonomisi, açık toplumun politik değerleri bu uluslararası örgüt sayesinde klasik liberalizmin göstergeleri hâline geldi. Fordist dönem ve Keynesyen refah devleti zamanlarında gerilese de daha sonra gittikçe etkisini artıran Mont Pelerin Cemiyeti, 1970’ler ertesinde küresel yeniden yapılanmada en etkili ideolojik ve teorik temellerden biri hâline gelerek neoliberalizmin ABD hegemonyası altındaki yükselişine olanak sağladı.¹⁴ Lidija Radojević’e göre toplumsal üretimin böylesine piyasa odaklı bir yeniden düzenlemesi, coğrafi ve tarihi koşullara uygun olarak devletin anlamını ve rolünü değiştirdi. Böylece doğan neoliberal devletin amacı, vatandaşlarının davranışlarını yapılandırmaya uygun kurumsal ortamı yaratmak ve devlet iktidarıyla eş zamanlı olarak meşru ve gayrimeşru arasındaki –kendisine direnişi imkânsız kılacak- ebedi çizgiyi (yeniden) üretmekti.¹⁵

Buradan bugün neoliberal sistem içinde gündelik hayatın bütün boyutlarının, kârlılık, normatiflik ve rekabet ilkeleriyle belirlenen bireyselleşmiş sosyal ilişkiler nedeniyle, piyasa mantığına indirgendiği tezine geliyoruz. Başka bir deyişle, neoliberal sistem (devlet), sivil özne kavramını yönetir ve vatandaşların kendilerini, bilgi ve becerilerini dönüştürerek ilk yatırımı olarak insan sermayesini yaratır. Bu yönetim aynı zamanda kişinin kendi hayatını stratejik olarak planlama ve örgütlenme kabiliyetini de kapsar –kişinin neyin kendisi için kârlı, yararlı ve olumlu olduğunu hesaplama seçeneği, bireysel sorumluluk alma ve kişisel bakım gibi.

Toplumsal farklılıklar ve politik paradigmlar, sivil özneleştirmede de önemli yer tutan azınlık/çoğunluk, merkez/çevre, özel/kamusal ve evrensel/tikel gibi ikili karşıtlıklar yarattı. Kültürel bağlama oturtulan (etnisite, toplumsal cinsiyet ve sınıf gibi geleneksel kategoriler üzerine kurulu) sistemik farklılıkların yarattığı çokkültürlü toplumda var olan ekonomik ve politik farklılıklar, kimlik politikası, uzlaşa ve tolerans ideolojisiyle (insan hakları) parçalandı ve etkisiz hâle getirildi. Bu farklı toplulukların ortak göstereni aslında homo *oeconomicus* [ekonomik insan]dır: kendi hayatına yatırım yapar.¹⁶

¹² Robin D. G. Kelley, Angela Y. Davis’in *Meaning of Freedom* kitabına önsöz, 14.

¹³ A.g.e.

¹⁴ Lidija Radojević, “The Illegality of Freedom” (Ders, Academy of Fine Arts, Viyana, 11 Aralık, 2016), <https://www.akbild.ac.at/Portal/institute/kunst-und-kulturwissenschaften/konferenzen/2016/the-illegality-of-freedom>.

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ Michel Foucault: “Homo Economicus bir girişimcidir, kendi hayatına yatırım yapar.” Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics* (Palgrave Macmillan, 2008), 226. Wendy Brown: “Neoliberal toplum hayatının her alanında

Hepimizi belirleyen şeyin bu küreselleşen neoliberal toplumsal (yeniden) üretim şekli olduğu gerçeğinden ve bu düzenin özgürlük fikrini bize karşı kullanmasından hareketle diyebiliriz ki, özgürlük talebi için geçmişteki motifler ve özgürleştirici hareketlerin ve devrimci mücadelenin tarihsel araçları artık işe yaramıyor. Böylesine maddi-neoliberal koşullar altında özgürlük, tarihsel ve devrimci manada kolektif mücadele anlamını yitirdi, çünkü bireylere kendi kimliklerini yaratmaları için bir meta gibi dağıtılmıştı. Kara Panter Partisi'nin (1966) kurulmasının 51. yıl dönümünde, küreselleşen, demokratikleşen dünyaya gömülmüş devrimci özgürlüğün nasıl küresel bir "kültürel miras", tüketim normu, estetik değer, moda veya içinde yaşadığımız maddi koşullarda pek de anlam ifade etmeyen varla yok arası bir devrimci retorik tekrarı işlevi üstlendiğini görebiliriz. Daha çok aldatıcı bir nostaljinin uyusukluğu şeklinde tezahür ediyor. Birkaç yıl önce Angela Davis, Occupy hareketiyle ilgili konuşurken, ihtiyacımız olan şeyin böyle eski devrimci mitlerin aldatıcı bir tekrarı değil, devrimci bir toplumsal değişim yaratmak, bu dayanılmaz neoliberal hayatlarımızdan bizi radikal bir geleceğe taşımak için yeni fikirler ve stratejiler geliştirmek olduğunu söyledi:

"Kaç defa insanların 'Keşke yeni bir Kara Panter Partisi kurulsa, ancak o zaman gerçekten bu Adamlarla mücadele edebiliriz, anlıyor musun?' dediğini duydum. Peki ya deseydik ki "Artık adamlar yok." Acı var. Baskı var. Dehşet verici ırkçılık var. Ama bu ırkçılık hayali bir 'Adam'dan kaynaklanmıyor. Dahası, cinsiyet ayrımcılığıyla, homofobiyle ve tehlikeli bir şekilde küreselleşen kapitalizmin getirdiği daha önceden görülmemiş düzeyde bir sınıf sömürsüyle örülmüş durumda. Bizi 21. yüzyıla taşıyacak yeni fikirlere ve yeni stratejilere ihtiyacımız var."¹⁷

Tamamıyla Farklı Bir Gelecek Olarak Özgürlük

Bugünün sanatı, özgürlüğün anlamını var olan toplumun, ya da daha doğru bir ifadeyle, neoliberal devletin ötesinde anlamak ve radikalize etmek için ne sunabilir? Hiç kuşku yok ki günümüzün en acil politik sorunlarının dile getirilmesi kadar tamamıyla farklı bir toplumsal gelecek tahayyülü ve toplumun özgürleştirici bir yeniden soyutlaması için bir alan açıyor. Diğer bir deyişle bugünün sanatı, karşı-tarihsel bir aciliyet olarak güncelle yüzleşme ihtiyacıyla, arada gidip gelmeyle, konuşulmayan tarihle ve ütopyacı/distopyan geleceklerle toplumsal gerçekliğimizi sekteye uğratan hata politikası üretiyor. Burada yeni bir kavram olarak ortaya atılan "hata politikası", nadir istisnalarla sanatsal ya da kültürel kurumsal yapıları ve kemikleşmiş akademi dünyasını yarıp geçmenin imkânsızlığıyla ilgilidir. Güncelde yaşamının bir semptomu olarak bu yanılmanın işaret ettiği şey, yerinden çıkarma ve yeniden yerleştirme, görünürlük ve görünmezliğin varlığı, olasılık ve deneyimin özgürlüğü ve daha pek çok dönüştürücü vaatir.

Özgürlük politikasını var olan neoliberal, patriarkal, kolonyal toplum modelleri dışında hayata geçiren, kavramsallaştıran ve tahayyül eden sanat çalışmaları ya da projeleri var. Bu kökten farklı geleceklerin tekil anlamlarının kızıllı hattı, takip eden paradigmatik örneklerde aranabilir.

Naked Freedom (2010), sanatçı ve kuramcı Marina Gržinić ve Aina Šmid'e ait bir film/video işi. Var olmak, birlikte düşünmek ve birlikte yaratmak için sanatsal durumlar yaratan ikilinin videosu Achille Mbembe'den bir alıntıyla başlıyor: "Terörü, ölümü ve özgürlüğü birbirine bağlayan şey, faniliğe ve politikaya ilişkin esrik bir kavrayıştır."¹⁸ Küresel kapitalizmde toplumsal hayatın kuralınsızlığına odaklanan

neoliberal girişimci olarak vatandaş-özne." Wendy Brown, "Neoliberalism and End of Liberal Democracy," *Edgework: Critical Essay on Knowledge and Politics* içinde (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), 42–44. Jason Reed: "İnsan sermayesinin özneleri olarak kurulan bireyler yoluyla olduğu kadar, özneliğin belirli bir üretimi yoluyla neoliberalizm." Jason Read, "A Genealogy of Homo Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity", "The Birth of Biopolitics," içinde, *Foucault Studies*, no. 6 (February 2009), özel sayı: 25–36.

¹⁷ Davis, *Meaning of Freedom*, 18.

¹⁸ Marina Gržinić ve Aina Šmid, "Čista sloboda (Naked Freedom) 2010," 13 Şubat 2013, <http://grzinic-smid.si/?p=413>

filmde karakterler toplumsal hayata katılmaya, politik yaratıcılık göstermeye ve radikal bir özgürlük tanımı yapmaya çalışıyor. Gržinić ve Šmid, toplumun yeniden kavramsallaştırılmasına deneysel olarak yaklaşıyor. Sovyet yönetmenler Vertov ve Eisenstein'in politik kurgu kuramından hareketle, sanat üretiminin (günümüzde toplumsal olarak çarpıtılmış ve politik olarak öngörülebilir olan) alışlagelmış araçlarını sorguluyorlar. Şubat 2010'da Duke University'de düzenlenen "Eğitim, Gelişim, Özgürlük" atölyesi sırasında çekilmiş Kwame Nimako ve Marina Gržinić arasında geçen bir tartışma aracılığıyla, (neo)liberalizm ve (yeni) sömürgecilik meselesini masaya yatırıyorlar.¹⁹ Tartışma, bugün yeniden belirlenen küresel sınırları ve çeperleri, olası radikal toplulukların kaybolmuş tarihsel anlarını ve yeni küresel anlatılara ve imkânız hareketlere şimdiden dâhil olmuş dengesizlikleri ve kısıtlamaları ortaya koyuyor. Nimako'nun "Sen orada (Afrika) olduğun için biz buradayız (AB)," cümlesine cevaben Gržinić şöyle diyor: "Biz buradayız (AB) çünkü sen oraya (Doğu Avrupa) gitmek istiyorsun." Bu tartışma, küresel kapitalizmin sistematik şiddetinin ve zulmünün neoliberal ideolojiyle meşrulaştırılmasına karşı (" karmaşık birliktelik" için) yürütülecek ortak mücadelede (post)kolonyal ilişkiler kümesini anlamının karmaşıklığı meselesini ortaya çıkarıyor.

Jonas Staal tarafından hayata geçirilen New World Summit (NWS), günümüzde yerleşik bir demokrasi pratiğinin uygulanabileceği bir alan tasavvur etmek için sanatı kullanıyor. NWS sanatsal ve politik bir örgüt olarak 2012 yılında kuruldu.²⁰ O günden beri demokrasiden dışlanmış ya da kendini dışlanmış gören kurumlara "alternatif parlamentolar" kurarak ev sahipliği yapıyor. Kendi ifadesiyle NWS, teröre karşı savaş gibi, kendini "demokrasi yanlısı" olarak tanıtan ancak yayılcı, askerî ve kolonyal kazanımlar peşinde olan örgütlerin demokrasi kavramını suiistimal etmesine karşı çıkıyor. Ulus-devlet modelini reddeden proje, toplumun her düzeyinde devletsiz demokrasi disiplininin uygulanmasıyla hayata geçirilecek öz-yönetim ideolojisini benimsiyor. Dolayısıyla sanat pratiği ya da daha doğru bir ifadeyle formu ya da sanat morfolojisiyle ilişkili olarak bu proje, "devrimci bir pratikle mümkün hâle gelecek fakat henüz hayata geçirilmemiş gerçeklik türü" olarak devrimci gerçekçilik fikrini (yeniden) gündeme getiriyor. Staal'a göre devrimci gerçekçilik "neyin gerçekçi neyin ütopyacı; neyin makbul vatandaşlık neyin terörist eylem olduğunu belirleyen" senaryoyu reddeder. "Devrimci gerçekçilik, güncel üretkenliğimizi belirleyen yapıları reddettiğimizde –ki bu durumda spesifik olarak ulus-devlet sahnesi tarafından kontrol ediliyor- devreye girer ve yeni olası gerçeklikleri şekillendirmeye odaklanır."²¹

Böylesi bir ideolojinin maddiyatı, formu ve morfolojisi, devletsiz demokrasi pratiğiyle, hem sanatı hem de politikayı sürekli dönüştürür.²²

Global iktidar ilişkileri politikasında olduğu kadar sanat teorisi alanında da yeni bir devlet şekli ortaya çıkıyor, o da "devlet içinde devlet" ya da daha iyi bilinen adıyla ve Türkçedeki kullanımından alınan derin devlet. Karen Mirza ve Brad Butler, imgelerin, objelerin, işbirliklerinin, diyalogun ve toplumsal olanın şartlarını ve koşullarını inceledikleri *The Museum of (Non)Participation*²³ adlı projeleri kapsamında, 2012'de China Miéville ve sanatçı-aktivist grubu Mosireen ile birlikte *Deep State* [Derin Devlet] adlı bilim kurgu türünden etkilenmiş bir protesto "eğitim filmi" yaptı. Film farklı politik direniş ve mücadele anlarından ve özellikle de 2011'de Mısır'daki ayaklanmalardan ("demokrasi ve özgürlük" adına gerçekleştirilen sözde devrimci mücadele) görüntülerle başlıyor. Derin devleti kanıtlamak mümkün değil; kendi özel çıkarları söz konusu ve gerçek güç ilişkileri yaratıyor; "genellikle dışardan

¹⁹ Kwame Nimako, "Images of Struggle, Politics and Decoloniality," *kronotop.org* (2015), <http://www.kronotop.org/ftxts/interview-with-marina-grzinic/>.

²⁰ Bkz. About sayfası, *New World Summit*, <http://newworldsummit.org>.

²¹ Jonas Staal, "IDEOLOGY=FORM," *e-flux dergisi*, no. 69 (Ocak 2016): 5, <http://www.e-flux.com/journal/69/60626/ideology-form/>.

²² A.g.e. 7.

²³ Bkz. <http://www.museumofnonparticipation.org/>.

demokratik izlenimi veren²⁴ temel kararlar alıyor. Popüler protestolar, yasal şiddet kullanımı ve engelleme eylemleriyle bu film, devlete nüfuz eden akışkan ve görünmez etkileri takip ediyor. Yeni çekilmiş görüntülerle arşiv çekimlerini canlı bir şekilde montajlayarak geçmiş, şimdi ve geleceği bir süreklilik içinde veren film, (özgürlük için koşan) gösterici ile (demokrasi ile kontrol edilmeyen) derin devlet arasındaki çatışmaları takip ediyor. Günümüz demokratik toplumlarında hayal kırıklığı, kayıp ve ütopyacı hayallerin tasavvurun sınırlanması süreci aynı zamanda derin devletten (diktatörlük devleti) kurtulma süreci. Bu film sadece günümüz protesto ve direniş hikâyelerini mercek altına almakla kalmıyor, aynı zamanda neoliberal kapitalist devlet çerçevesinde, tarihin sona erdiği postmodern dünyanın tek şansı olan (genel olarak gölge hükümetle eş anlamlı) derin devletin karşısında yer alan demokrasi ve özgürlük kavramlarını da inceliyor.

Hata politikası ya da hata estetiği özgürlüğün anlamı ile uğraşan pek çok sanat eserinde mevcut. Margareta Kern'in *To Whom Does the World Belong?*²⁵ adlı animasyonunda kullandığı basit imajlara baktığımızda, stop motion/ağır çekim animasyon tekniği, çizimler, konuşma sesi, şiir kayıtları, video belgesel, sesler ve sessizlikleri kullanan politik kurguyla karşılaşılıyor. Ve bunlar da bizi yönlendiren, düşüncelerimizi işgal eden, hareketlerimizin yönünü değiştiren bir iç ses yaratırken, bir yandan da eşzamanlı hislenmemize neden oluyor. Borsanın kapanışını haber veren bir ses duyuluyor, şiir dizeleri bir kadın bedeninin kıvrımlarını çiziyor, 2011 Arap Baharı sırasında Mısır'da bir sokakta bir beden yerde sürükleniyor. Toplum yenildi; bir tarafta bir kadın polis tarafından dövülüyor; neoliberal devlet ve partiarka öbür tarafta; tüm dünyayı dolaşan bir imajın içindeki bir ayrıntı. Diktatörlüğe son vermek için başlayan savaş kısa sürede Teröre Karşı Savaşa dönüşüyor. Bu imajın arka fonunda saklanan neoliberalizmin kurtuluşu için sürekli, gerekli ve kurucu bir faktör hâline geliyor. Başarısız bir devrim ya da sürekli bir savaş gibi politik eylemleri çerçeveleme(yen) medya, görünür olanı görünmezine yerine koyarak toplumsal bir gerçekliğin ortak yapımcısı oluyor. Duygulanımın politik kurgusunu –imaj animasyonu süreci için gerekli hata- kullanan Margareta Kern bizi sadece çizime eklemiyor; daha ziyade bizi ait olduğumuz dünyaya çekiyor. Çizili bir çerçevedeki bu politik gösteri, estetik hata anında asılı kalmış bu animasyon, aynı zamanda bu yazının kırmızı hattı –devleti, ekonomiyi ve sanatı açığa çıkartan hat. Neoliberalizm çağında küresel toplumsal durumların kaydını tutan belgeselle, o imajların otopsvari yapı sökümünü yaparak gerekli bir politik özneleşmenin gerçek, görünmez ve boş mekânlarını gösterecek şekilde parçalara ayıran animasyon üst üste biniyor. Günümüz toplumunun devlete karşı başkaldırısı, protestoların anime edilmiş arşiv görüntülerinde bir an için görünür oluyor: Öğrencilerin harç parası eyleminde (İngiltere, 2010), sağlık bütçesi kesintileri protestosunda (İspanya, 2012), diktatörlüğe karşı ayaklanmalarda (Mısır, 2011). Özgürlük, sosyal haklar (iş, sağlık ve eğitim hakkı) ve insanlık onuru (eşitlik) talep eden başkaldırı, bu animasyonda ne olduğunu göstermeyen ama gündelik politikanın mevcut durumunu (yeniden) üreten çerçevelere sıkışmış durumda. Kolektif başkaldırıda her bireysel politik öznenin sesi, animasyonun kesintili komik sesi bugünün dünyasında başkaldırının, protestonun ve devrimin etkili imgelerini üretmenin mümkün olup olmadığını sorguluyor.²⁶

Toplumsal bir ütopyanın sınırları ve vadettikleri üzerine teorik düzeyde düşünmenin ve büyük olayların ve bu olayların imgelerinin temsil edilemeyen evrenselliğinin ötesinde, fazlalık/direniş, özgürlük ve henüz var olmayan politik ve hatta sanat(sal) tekillikler [*singularity*] taşıyan yaratıcı süreçler ve pratikler var. Jean-Luc Nancy'nin işaret ettiği gibi, tekil [*singular*] kavramı Latince [*singuli*] daha baştan çoğulluğunu ilan eder: "Tekil esasen her biri anlamındadır ve dolayısıyla aynı zamanda tüm diğerleriyle

²⁴ A.g.e.

²⁵ Bkz. <http://www.margaretakern.com/>.

²⁶ Bkz. Jelena Petrović, "The Politics of Glitch or Aesthetics of Error?", Margareta Kern'in "To Whom Does the World Belong?" adlı Kasım 2015'te Cultural Center Belgrade'da açılan solo sergisinin kataloğunda.

ve diğeri arasında. Tekil çoğuldur.”²⁷ Bu paradoksa karşın, tekilik ve çoğulluk birbirinin zıttı değildir, karşılıklı birbirlerini belirlerler: Her tekilik, diğeriyle “birlikte olma” çoğulluğunda başka bir şeydir. Kilit nokta varoluşun ancak bir-başkasıyla-karşılıklı ilişki kurabilmesidir, birlikte-var olma açısından, tamamen farklı bir toplum kurmak için. Bu manada bugün (günümüzün nihai zulüm formu olarak) neoliberalizm dünyasına tekil bakış gibi, ya da (özgürlüğün neoliberal tanımını ya da özellikle de direniş söz konusu olduğunda meşru/gayrimeşru ikiliğini kabul etmeyerek) zaman ve mekânı politize eden kırılmalar olarak görünen sanatsal pratikler, diğeriyle-birlikte var olarak radikal bir değışim talep eden başka bir tekiliğı birlikte yaratıyorlar. Geçmişin ve günümüzün toplumsal, politik ve hatta ideoloji-sonrası düzenlerini yarıp geçme potansiyeline sahip *başka bir tekiliğı* birlikte yaratıyorlar; bu tekilik, günümüzün neoliberal, patriarkal ve kolonyal gerçekliğinin bin parçaya böldüğü sınıflar ve kimliklerin ötesinde bir geleceğe işaret ediyor.

İngilizceden çeviren Gamze Hızlı

Kaynakça

- Agamben, Giorgio. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1998.
- Brown, Wendy. “Neoliberalism and the End of Liberal Democracy.”, *Edgework: Critical Essay on Knowledge and Politics* içinde, 37–60. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.
- Davis, Angela Y. *The Meaning of Freedom: And Other Difficult Dialogues*. San Francisco: City Light Books, 2012.
- Dimitrijević, Olga, ve Maja Pelević. *Freedom: The Most Expensive Capitalist Word*. Belgrade: Bitef Production, 2016. <http://festival.bitef.rs/event/freedom-expensive-capitalist-word/>.
- Douglas, Mary. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Londra, UK: Routledge, 1966.
- Foucault, Michel. *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976*. New York, NY: Picador, 2003.
- . *The Birth of Biopolitics*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Gržinić, Marina, ve Aina Šmid. “Čista sloboda/Naked Freedom (2010),” *grzinic-smid*, 13 Şubat 2013. <http://grzinic-smid.si/?p=413>.
- Gržinić, Marina. “From Biopolitics to Necropolitics and the Institution of Contemporary Art,” *Pavilion, Journal for Politics and Culture*, no. 14 (2010): 9–94.
- . Kwame Nimako, “Images of Struggle, Politics and Decoloniality.” *kronotop.org*, 2015. <http://www.kronotop.org/ftexts/interview-with-marina-grzinic/>.
- Hass, Catherina. “Qu’appelle-t-on une *guerre*? Enquête sur le nom de guerre aujourd’hui.” Doktora tezi, Université Paris 8, Paris, 2001.
- Kern, Margareta. “To Whom Does the World Belong?” (2013–15). <http://www.margaretakern.com/>.

²⁷ Jean-Luc Nancy, *Being Singular Plural* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2000), 32.

- Kristeva, Julia. *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. New York: Columbia University Press, 1982.
- Marx, Karl. *Capital, Volume 1*. New York: Penguin Books, 1976.
- — —. *Capital, Volume 3*. New York: Penguin Books, 1981.
- Mbembe, Achille. "Necropolitics." Çeviren Libby Meintjes. *Public Culture* 15, no. 1 (2003): 11–40.
- Mirza, Karen, ve Brad Butler. *The Museum of Non Participation* (blog).
<http://www.museumofnonparticipation.org/>.
- Nancy, Jean-Luc. *Being Singular Plural*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2000.
- Petrović, Jelena. "The Politics of Glitch or Aesthetics of Error?" Margareta Kern'in "To Whom Does the World Belong?" adlı Kasım 2015'te Cultural Center Belgrade'da açılan solo sergisinin kataloğu.
- Radojević, Lidija. "Shifting the Locality of Neoliberalism." 11 Aralık 2016'da Academy of Fine Arts Vienna'da düzenlenen "The Illegality of Freedom," adlı sempozyumda sunulan makale.
- Read, Jason. "A Genealogy of Homo Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity." Özel Sayı "The Birth of Biopolitics," *Foucault Studies*, no. 6 (February 2009): 25–36.
- Staal, Jonas. "IDEOLOGY=FORM." *e-flux dergisi*, no. 69 (January 2016).
<http://www.e-flux.com/journal/69/60626/ideology-form/>.
- Staal, Jonas ve diğerleri. *New World Summit* (2012–). <http://newworldsummit.org>.